

Juni 2023.

Länderbericht

Predstavništvo u Bosni i Hercegovini (Sarajevo)

Demografski razvoj u Bosni i Hercegovini

Posljedice naglog opadanja i starenja stanovništva

Sven Petke, Jan Petzke, Sebastian Kalbe, Sharin Garcia Čaušević

Smanjenje i starenje stanovništva imaju ozbiljne posljedice koje se osjećaju u različitim aspektima društva. U Bosni i Hercegovini (BiH), ovaj demografski trend je rezultat političkih, ekonomskih i društvenih izazova koji su doveli do emigracije, niske stope nataliteta i povećanja životne dobi stanovništva. Jedan od glavnih uzroka ovog problema su političke i ekonomske poteškoće koje potiču mlade i kvalificirane radnike da traže bolje prilike u inozemstvu. Bosanskohercegovačka dijaspora, koja obuhvata građane koji žive u inozemstvu, jedna je od najvećih u svijetu, što dodatno doprinosi smanjenju stanovništva. Istovremeno, niske stope nataliteta dovode do starenja stanovništva, stvarajući demografske disbalanse. Procjenjuje se da je populacija BiH smanjena za prosječno 25.000 ljudi godišnje u periodu od 2013. do 2020. godine.¹ Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine, zabilježeno je oko 3,5 miliona stanovnika.² Međutim, prema projekcijama, populacija bi se mogla smanjiti za 55% do 2070. godine.³ Preostalih oko 1,56 miliona stanovnika⁴ suočavaće se s izazovima u vezi sa promijenjenom strukturom društva, što će predstavljati ozbiljne probleme za tržište rada i socijalne sustave, posebno penzijski, zdravstveni i obrazovni sustav. Ova situacija zahtijeva dugoročno i odlučno djelovanje kako bi se osigurala održivost Bosne i Hercegovine u svjetlu očekivanih demografskih promjena. Iako su već preduzeti neki koraci u tom smjeru, daljnje mjere su nužne kako bi se adekvatno odgovorilo na izazove demografske tranzicije.

Status quo

Očekivana životna dob u BiH je porasla sa 67 godina 1999. na 77 godina 2021. godine.⁵ Stopa fertiliteta se posljednji put nalazila na razini od 2,1 djeteta po ženi, što je potrebno za održavanje stanovništva, 1970. godine.⁶ Međutim, 2022. godine se smanjila i iznosila samo 1,2 djeteta po ženi.⁷ Nakon rata u BiH (1992. - 1995.), dodatno smanjenje stanovništva uslijedilo

¹ Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, S.4, abgerufen am 25.05.2022.

² STATISTIKA.BA, abgerufen am 22.05.2023. <http://www.statistika.ba/?lang=en#>

³ Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, S.5, abgerufen am 25.05.2022.

⁴ Ebd. S.4.

⁵ Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, Average Age of Deaths, 2023, abgerufen am 25.05.2023. <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/14>

⁶ Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, S.4, abgerufen am 25.05.2022.

⁷ Ebd. S.4, abgerufen am 25.05.2022.

je uslijed smrti, raseljavanja i emigracije.⁸ Ovo je praćeno nepovoljnim ekonomskim, političkim i društvenim faktorima koji dodatno otežavaju demografsku situaciju.⁹ Po prvi put Bosna i Hercegovina je 2007. godine zabilježila negativan rast stanovništva.¹⁰ U tom trenutku su se smanjene stope rađanja sudarile s većim udjelom starijeg dijela populacije i, kao rezultat, porastom stopa smrtnosti.

Posebno za mlade obrazovane ljude iz Bosne i Hercegovine, inozemstvo je vrlo privlačno jer se nadaju boljim uvjetima života tamo. Prema časopisu Forbes, Bosna i Hercegovina je 2020. godine imala drugu najveću dijasporu u svijetu po postotku, pri čemu 34% svih državljana ne živi u Bosni i Hercegovini.¹¹ Niske plaće i nedostatak perspektive zbog visoke nezaposlenosti, kao i uvjerenje da je politički sustav zaglavljen i nesposoban za buduće poboljšanje situacije, dovode do tzv. "brain-draina" - emigracije kvalificiranih radnika.¹² Za mnoge, inozemstvo predstavlja priliku za postizanje životnog standarda koji teško mogu ostvariti u Bosni i Hercegovini. Važan faktor je također mogućnost da osobe koje i dalje žive u Bosni i Hercegovini budu podržane novcem iz inozemstva. Rješenje ovih problema zahtijeva predviđajuće i dugoročno razmišljanje. Istovremeno, druga pitanja se čine mnogo hitnijima u sadašnjosti. Glasovi birača više idu političarima koji se brinu ili barem obećavaju da će se brinuti o akutnim brigama i potrebama stanovništva. Otežavajući faktor je što je politički sustav i stranački pejzaž Bosne i Hercegovine obilježen raznim mogućnostima blokiranja i njihovim obilatim korištenjem. Te blokade dolaze zato što su naglašeni interesi tri konstitutivna naroda često nespojivi. Također, u parlamentu postoji pravo veta protiv odluka drugih.

Perspektive za budućnost

Budući da je posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini proveden 2013. godine, mnogi dostupni podaci o trenutnom broju stanovnika temelje se na procjenama i pretpostavkama. Godine 2013., ova država na zapadnom Balkanu je imala populaciju od oko 3,53 milijuna stanovnika.¹³ U već spomenutom scenariju smanjenja populacije od 55% do 2070. godine, očekuje se porast prosječne dobi s 42 na 54 godine.¹⁴ Time bi se ukupan broj osoba u radnoj dobi te djece i mladih ispod 19 godina smanjio za otprilike dvije trećine.¹⁵ Demografi poput Aleksandra Čavića su zabrinuti. Pretpostavlja se da će se mirovinski i zdravstveni sustav suočiti s izazovima znatno prije 2070. godine.¹⁶

Upravljanje mirovinskim sustavom u BiH povjereno je svakoj od dviju entiteta, Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republici Srpskoj (RS). 2016. godine RS je uključila mirovinski sustav u svoj proračun, a isto se dogodilo 2020. godine u FBiH. Na ovaj način troškovi se mogu pokriti i iz drugih izvora prihoda ako doprinosi radne populacije nisu dovoljni. Prema općem demografskom trendu, broj osoba koje primaju mirovinu i penziju u obje entitete porastao je sa približno 644.000 u 2014. godini na 702.000 u 2021. godini.¹⁷ To odgovara povećanju od 11,8% u tom razdoblju, prekinutom samo povećanim stopama smrtnosti tijekom pandemije Covid-19.¹⁸ To je dovelo do porasta od 27,9% u mirovinskim isplatama, sa 2,6 na 3,6 milijardi

⁸ Vgl. Kadušić et al., The demographic aging of population in Bosnia and Herzegovina. Causes and consequences, Revija za geografiju Nr. 11, 2016, S. 46-47.

⁹ Vgl. Ebd. S. 42.

¹⁰ Vgl. Ebd. S.42.

¹¹ Vgl. Katarina Buchholz, The World's Biggest Diasporas, Forbes 11.11.2022, abgerufen am 25.05.2022.

<https://www.forbes.com/sites/katharinabuchholz/2022/11/11/the-worlds-biggest-diasporas-infographic/?sh=4604b8f4bde4>

¹² Vgl. UNFPA BiH, proMENTE and Ipsos, Survey on youth emigration in Bosnia and Herzegovina, abgerufen am 17. 11.2021.
https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/effects_of_population_changes_eng_final.pdf

¹³ STATISTIKA.BA, abgerufen am 22.05.2023. <http://www.statistika.ba/?lang=en#>

¹⁴ Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, S.5, abgerufen am 25.05.2022.

¹⁵ Vgl. Ebd. S.5.

¹⁶ Vgl. Bosnia Daily, 06.03.2023, S.6.

¹⁷ Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, S.5, abgerufen am 25.05.2022.

¹⁸ Ebd. S. 5.

konvertibilnih maraka (fiksni tečaj 1 euro = 1,96 BAM).¹⁹ Do 2031. godine se predviđa da će obje entitete zajedno morati osigurati mirovinu za više od 800.000 umirovljenika,²⁰ što predstavlja porast od 13,5% u usporedbi s 2022. godinom.²¹

S druge strane Generacijskog ugovora (sustav mirovina koji se financira iz doprinosa trenutačno zaposlenog stanovništva), već je 2018. godine 42% zaposlenih imalo preko 50 godina.²² U idućih deset godina očekuje se smanjenje broja radno sposobnih osoba za oko 92.000 osoba.²³ U navedenom razdoblju ovo će se djelomično ublažiti smanjenjem broja nezaposlenih, tako da će broj zaposlenih vjerojatno blago porasti s 836.000 na 919.000, iako manje nego u prethodnim godinama.²⁴ Pretpostavlja se da će 40 godina kasnije u cijeloj Bosni i Hercegovini postojati samo 680.000 osoba radne dobi.²⁵ Utjecaj spomenutog "Brain-Draina" je značajan, iako je teško kvantificirati ga zbog nedostatka istraživanja. Još jedan problem je raširena siva ekonomija i time povezano izostajanje plaćanja poreza i doprinosa.²⁶ Većina radno sposobnih osoba izvan tržišta rada su žene (njih 0,93 milijuna).²⁷ Njihova integracija na tržište rada zahtijevat će daljnje političke i socijalne reforme. Uz općenito slabe stope rasta zemlje u posljednjem desetljeću, šanse su male da će kućanstva obiju entiteta moći nositi s rastućim troškovima mirovinskog sustava bez reformi. Ove reforme bi trebale smanjiti troškove mirovinskog sustava i povećati prihode kućanstava. U tom kontekstu, integracija novih radnika na tržište rada je posebno važna.

Zdravstveni sustav Bosne i Hercegovine ističe se kompliciranom i decentraliziranom strukturom, posebno u Federaciji.²⁸ Samo tamo postoji jedanaest različitih ministarstava i osiguranja. S druge strane, RS ima jedan centralizirani zdravstveni sustav. Nespojivost različitih fondova osiguranja i strogi uvjeti uplate dovode do toga da stvarna pokrivenost osiguranjem u BiH vjerojatno značajno zaostaje za službenih 85,9%.²⁹ Nadalje, oko 30% troškova zdravstvenog sustava potječe iz privatnih usluga pacijenata.³⁰ Pri tome nisu uračunate korupcijske uplate. Sustav se već bez demografske promjene nalazi u krhkom stanju. Izraženo brojkama, troškovi u cijeloj državi su se povećali od 2009. do 2019. godine, s 1,54 na 2,24 milijarde BAM.³¹ U razdoblju od 2022. do 2031. godine očekuje se još drastičniji porast inflacijski prilagođenih izdataka po glavi stanovnika za 60,4%, sa 781,9 BAM na 1.254 BAM.³² Ukupno bi to zahtijevalo državni dodatak od 3,78 milijardi BAM za zdravstveni sustav u 2031. godini.³³ Osnovni problem demografskih promjena također ima dramatične posljedice i na zdravstveni sustav Bosne i Hercegovine. Broj onih koji koriste sustav raste, dok broj onih koji ga financiraju opada. I ovdje je, uz hitno potrebno organizacijsko pojednostavljenje, potrebno smanjiti troškove i povećati prihode kako bi se moglo odgovoriti na stvarnost demografskih promjena. Hadžić et al. govore o dugoročnom potrebnom rastu BDP-a (bruto domaći proizvod) od 6 - 7% godišnje u tom kontekstu.³⁴

¹⁹ Ebd. S. 5.

²⁰ Ebd. S. 82.

²¹ Ebd. S. 82.

²² Ebd. S. 56.

²³ Ebd. S. 83.

²⁴ Ebd. S. 56.

²⁵ Ebd. S. 5.

²⁶ Vgl. Ebd. S. 87.

²⁷ Ebd. S. 56.

²⁸ Vgl. Ebd. S. 63.

²⁹ Ebd. S. 63.

³⁰ Ebd. S. 63.

³¹ Ebd. S. 6.

³² Ebd. S. 7.

³³ Ebd. S. 7.

³⁴ Ebd. S. 69.

Još jedan aspekt demografskog razvoja odnosi se na obrazovni sustav Bosne i Hercegovine. Ukupni broj učenika i studenata u osnovnim školama, srednjim školama i sveučilištima smanjio se za 26% između 2010/11 i 2021/22, sa 602.621 na 447.491.³⁵ Do 2031/32. godine očekuje se daljnje smanjenje na otprilike 350.000 učenika i studenata.³⁶ Ipak, pretpostavlja se da će se godišnji troškovi povećati za 24,3%, sa 1,550 milijardi u 2019. godini na 1,928 milijardi u 2030. godini, što će dovesti do značajnog povećanja troškova po glavi stanovnika.³⁷ Istovremeno, do 2031. godine očekuje se smanjenje broja nastavnika za 8.525.³⁸ Bit će potrebna daljnja ulaganja kako bi se poboljšala kvaliteta obrazovne ponude i time obrazovanje budućih radnika.

Moguća rješenja

Demografija ima dalekosežne posljedice na gotovo sve životne sfere. Promjena strukture stanovništva koja ide ka manje mladih, manje radno sposobnih i više starih ljudi postavlja ogromne izazove, posebno pred mirovinske sustave, zdravstvo i obrazovanje, kao i pred tržište rada. Proaktivno i dugoročno djelovanje su ključni kada je riječ o zaustavljanju trenutne spirale propadanja. To zahtijeva visok stupanj političke volje i prelazak preko stranačkih granica. Također je važno provesti ponovni popis stanovništva kao siguran izvor podataka. Zbog nedostatnih priprema i nedostatka financijskih sredstava, još uvijek nije jasno kada će se sljedeći popis stanovništva provesti.

U vezi nekih od navedenih problema već su poduzete ili planirane mjere. Prvi koraci su bili reforme mirovinskog sustava u oba entiteta. Na svojem četvrtom izvanrednom telefonskom sastanku, novo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je sveobuhvatan program ekonomskih reformi. U takozvanom ERP BiH 2023-2025³⁹ nalaze se mnoge već spomenute smjernice rješenja. Prvo, sadržani su različiti paketi mjera za poboljšanje uvjeta na tržištu rada u BiH.⁴⁰ To uključuje bolje uključivanje mladih ljudi na tržištu rada, jače povezivanje tržišta rada s EU⁴¹ i poboljšanje mjera zaštite na radu i osiguranja za nezaposlene.⁴² Također su planirane: reforma za bolju raspodjelu poreznog tereta⁴³, manji porezni teret za poslodavce⁴⁴ i stvaranje povoljnijeg okruženja za male tvrtke⁴⁵. Mjere za bolje usklađivanje obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada također su planirane u oba entiteta, iako su znatno opsežnije u FBiH.⁴⁶ Kao problemi koji trebaju biti riješeni, također su navedene niska stopa zaposlenosti žena i zdravstveni sustav koji je ugrožen demografskim razvojem.⁴⁷

Ovo pokazuje da postoji svijest u vladajućim strukturama Bosne i Hercegovine o ogromnim izazovima sa kojima se zemlja suočava zbog demografskog razvoja. Također su već poduzeti prvi koraci za suprotstavljanje potencijalnim posljedicama sve starijeg i brojčano opadajućeg društva. Hoće li ove mjere postići svoj cilj i hoće li planirane reforme biti provedene ili će ponovno ostati bez rezultata zbog unutarnjih sukoba zemlje, ostaje da se vidi. Čak i u najboljem slučaju uspješne provedbe ovog paketa mjera, bit će potrebno mnogo drugih

³⁵ Ebd. S. 73.

³⁶ Ebd. S. 74.

³⁷ Ebd. S. 76.

³⁸ Ebd. S. 80.

³⁹ Economic Reform Programme of Bosnia and Herzegovina 2023-2025, abgerufen am 10.05.2023.

<http://www.dep.gov.ba/naslovna/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US>

⁴⁰ Vgl. Ebd. S. 65.

⁴¹ Vgl. Ebd. S. 64.

⁴² Vgl. Ebd. S. 64-65.

⁴³ Vgl. Ebd. S. 73.

⁴⁴ Vgl. Ebd. S. 73.

⁴⁵ Vgl. Ebd. S. 76.

⁴⁶ Vgl. Ebd. S. 62-63.

⁴⁷ Vgl. Ebd. S. 62, 64.

sličnih inicijativa kako bi se Bosna i Hercegovina pripremila za izazove demografskih promjena.

Bibliografija

- Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, Average Age of Deaths, 2023, abgerufen am 25.05.2023. <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/14>
- Bosnia Daily, 06.03.2023, S.6.
- Katarina Buchholz, The World's Biggest Diasporas, Forbes 11.11.2022, abgerufen am 25.05.2022. <https://www.forbes.com/sites/katharinabuchholz/2022/11/11/the-worlds-biggest-diasporas-infographic/?sh=4604b8f4bde4>
- Economic Reform Programme of Bosnia and Herzegovina 2023-2025, abgerufen am 10.05.2023. <http://www.dep.gov.ba/naslovna/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US>
- Hadžić et al., The effects of population changes on the provisions of public services in Bosnia and Herzegovina, 2022, abgerufen am 25.05.2022. https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/effects_of_population_changes_eng_final.pdf
- UNFPA BiH, proMENTE and Ipsos, Survey on youth emigration in Bosnia and Herzegovina, abgerufen am 17. 11.2021. https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/effects_of_population_changes_eng_final.pdf
- Kadušić et al., The demographic aging of population in Bosnia and Herzegovina. Causes and consequences, Revija za geografiju Nr. 11, 2016, S. 41-52.
- STATISTIKA.BA, abgerufen am 22.05.2023. <http://www.statistika.ba/?lang=en#>

Konrad-Adenauer-Stiftung e. V.

Sven Petke
Direktor
Predstavništvo u Bosni i Hercegovini (Sarajevo)
www.kas.de

sven.petke@kas.de

Tekst ovog djela je licenciran pod uslovima iz „Creative Commons Attribution-Share As isti uslovi 4.0 international“,
CC BY-SA 4.0 (dostupno na: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.de>)